

A Mr. S. Reinach homage
CSB

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 4 ΙΟΥΝΙΟΥ 1931

ΑΝΤ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΥ

VOIUSTANA - ΒΑΛΛΑΣ ΣΤΕΝΑ

*Απόσπασμα ἐκ τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 6, 1931, σ. 314

Bibliothèque Maison de l'Orient

149600

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ.—Volustana-Βάλλας στενά,* ὑπὸ Α. Κεραμοπούλλου.

Τὸ στενὸν τοῦ Σαρανταπόρου εἰς μόνος ἀρχαῖος συγγραφεὺς καὶ ἀπαξ μόνον μνημονεύει ὀνομαστί, τὸ δ' ὄνομα, τὸ ὅποιον δίδει εἰς αὐτό, εἶναι Volustana. Ὁ Τ. Linius δηλ. ἐν 42,2 (πρὸ βλ. Πολύβ. 28,13) ἱστορῶν τὸν πόλεμον τοῦ βασιλέως Περσέως κατὰ τοῦ ὑπάτου Κοίντου Μαρκίου τῷ 169 π. Χρ. ἀναγράφει, ὅτι ὁ Μάρκιος, σπεύδων νὰ εἰσβάλη ἐκ Θεσσαλίας εἰς Μακεδονίαν, ἀνεχώρησε μετὰ τοῦ στρατοῦ του ἐκ Παλαιοφαρσάλου καὶ προχωρήσας πρὸς βορρᾶν πορείαν μιᾶς ἡμέρας, ἐστάθη καὶ ἐκάλεσε τοὺς ὀδηγοὺς τοῦ στρατοῦ, οἵτινες θὰ ἦσαν ἐντόπιοί τινες ἄνδρες, ἵνα ἐκθέσωσιν ἕκαστος διὰ τίνος ὁδοῦ θὰ ὠδήγηι τὸν στρατὸν ἐντὸς τῆς Μακεδονίας. Ἐξαιρέσεως δὲ προφανῶς τῆς διὰ τῶν Τεμπῶν δυσκόλου ὁδοῦ, ἥτις οὐδὲ μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Λιβίου, οἱ ὀδηγοὶ ἀπεφάνησαν ἄλλοι μὲν ὑπὲρ τῆς ὁδοῦ τοῦ Πυθίου (δηλ. τοῦ στενοῦ τῆς Πέτρας-Αἰκατερίνης), ἄλλοι δὲ ὑπὲρ τῆς διὰ τῶν Καμβουνίων ὁρέων (ἤτοι διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ Σαρανταπόρου, ὡς διασαφεῖται περαιτέρω), ἄλλοι δὲ ὑπὲρ τοῦ στενοῦ, ὅπερ διέρχεται παρὰ τὴν ἐλώδη λίμνην Ἀσκουρίδα (δηλ. διὰ τοῦ νοτιωτέρου στενοῦ τῆς Ζιλιάνας, τοῦ μεταξὺ Καρυᾶς-Λεφτοκαρυᾶς). Ἡ σύσκεψις αὕτη ἐγένετο ἐντὸς τῆς Θεσσαλίας, ἐπειδὴ ὁ ὑπατος μόνον μιᾶς ἡμέρας ὁδὸν εἶχε βαδίσει ἐκ Παλαιοφαρσάλου. Ὁ χωρισμὸς ὅμως τῶν ὁδῶν πρὸς τὰ τρία μνημονευθέντα ἀνωτέρω στενά γίνεται ὀλίγω βροσιότερον τῆς Ἐλασσῶνος. Μέχρις ἐκεῖ ὑπελείπετο ὁδὸς κοινή, τὴν ὁποίαν ἀπεφάσισεν ὁ Μάρκιος νὰ διανύσῃ, καὶ ὅταν θὰ ἐστρατοπέδευε πλησίον τοῦ σημείου, εἰς ὃ χωρίζονται αἱ ὁδοὶ αἱ ἄγουσαι πρὸς τὰ τρία στενά, τότε θὰ ἐλάμβανεν

* Ἀνεκοινώθη κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 20 Μαΐου.

όριστικήν απόφασιν περί τῆς κατευθύνσεως, ἣν θὰ προετίμα. Προχωρεῖ λοιπὸν εἰς τὴν Περραιβίαν καὶ στρατοπεδεύει πρὸς βορρᾶν πρὸς τῆς Ἐλασσῶνος μεταξὺ Ἀζώρου καὶ Δολίχης. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Περσεὺς μὴ γνωρίζων τίνα ὁδὸν θὰ ἐβάδιζεν ὁ ἀναμενόμενος ἐχθρὸς, ἔκρινε καλὸν νὰ καταλάβῃ διὰ στρατοῦ πάντα τὰ στενά. Καὶ εἰς μὲν τὸν ζυγὸν τῶν Καμβουνίων, ὅστις ἐκαλεῖτο Volustana («in jugum Cambuniorum montium - Volustana ipsi vocant») ἐπεμψε 10 χιλ. εὐζώνους νέους ὑπὸ τὸν Ἀσκληπιόδωρον, εἰς τὸ ὑπὲρ τὴν Ἀσκουρίδα φρούριον Λαπαθοῦντα 12 χιλ. ὑπὸ τὸν Ἴππιαν, αὐτὸς δὲ κατέλαβε τὴν περὶ τὸ Δῖον χώραν, ἵνα βεβαίως φυλάξῃ τὴν ἐξοδὸν τοῦ στενοῦ τῆς Πέτρας. Ὁ Μάρκιος ἀποφασίζει νὰ ἐκβιάσῃ τὸ νοτιώτερον στενὸν τὸ διερχόμενον ὑπὲρ τὴν Ἀσκουρίδα.

Παραλείποντες τὰ ἐπακολουθήσαντα πολεμικὰ γεγονότα, συνάγομεν, ὅτι Volustana εἶναι βεβαίως τὸ παλαιὸν ὄνομα καὶ ὁ τόπος τοῦ σημερινοῦ Σαρανταπόρου. Τοῦτο ἠκρίβωσε καὶ ἐδέχθη ὁ Leake *Travels in northern Greece III* 338, ὃν ἠκολούθησεν ὁ Heuzey *Le mont Olympe* 207, *Mission archéol. de Macédoine* 181 ἐξ., ὁ Δήμιτσας *Μακεδονικῶν μέρ.* II σ. 77, 151 καὶ πάντες οἱ ἔκτοτε ἱστορικοί.

Περὶ τοῦ ὀνόματος Volustana ὁ Leake εἶπε τὴν γνώμην, ὅτι τὸ δευτέρον μέρος αὐτοῦ εἶναι ἡ ἑλληνικὴ λέξις στενά (παρρηφαρμένη) καὶ μετέγραψε Βωλοῦ στενά, τοῦτο δὲ παρέλαβον ἄνευ κρίσεώς τινος ἡ συζητήσεως καὶ ὁ Heuzey καὶ ὁ Δήμιτσας (Βώλου στενά).

Ἐν τοῖς *Πρακτ. τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας* 1914, 198 λέγεται τὸ ἐξῆς: «ἡ λέξις (Βολούστανα) φαίνεται οὕσα διαλεκτικὴ τῆς Μακεδονικῆς ἢ Περραιβικῆς (ἤτοι Θεσσαλικῆς) διαλέκτου· δευτέρον συνθετικὸν φαίνεται, ὅτι ὑπόκειται ὄντως ἡ λέξις στενά, ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ πρώτου θὰ ἦτο δίγαμμα (πρβλ. π. χ. Βοίτυλος=Οἴτυλος)». Ἀλλὰ καὶ πάλιν παραμένει ἀνερμήνευτον τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ὀνόματος, δεδομένου ὄντος, ὅτι ἡ γλῶσσα ἢ διάλεκτος τοῦ τόπου, εἴτε Μακεδονικὴ εἴτε Θεσσαλική, εἶναι κατὰ τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ τόπου πάντως ἑλληνικὴ αὐτόθι, δὲν ὑπάρχει δ' ἐπὶ τῶν Καμβουνίων Βωλὸς τις ἢ Βῶλος.

Θὰ κατευθύνω λοιπὸν τὴν ἔρευναν περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ ὀνόματος πρὸς ἄλλο σημεῖον.

Ἐν τινι καταλόγῳ θεαροδόκων εὐρεθέντι καὶ ἀποκειμένῳ ἐν Δελφοῖς, γεγραμμένῳ δὲ ἐν τῷ χρόνῳ 420-400 π. Χρ. (Dittenberger, *Sylloge*³, 90) φέρονται ὡς θεαροδόκοι «ἐν Βάλλαις [το]ῖ Ξενοτέλους» δηλ. οἱ υἱοὶ τοῦ Ξενοτέλους¹. Ἡ πόλις Βάλλαις ἦτο Μακε-

¹ Τοιαύτη σχέσις τῶν Δελφῶν πρὸς τὴν Βάλλαν δηλοῖ ἀναγνώρισιν τῶν Βαλλαίων καί, κατ' ἐπέκτασιν, τῶν Μακεδόνων, ὡς Ἑλλήνων. Εἶναι δὲ τοῦτο δευτέρα τις βαθμὴς μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν Ἀλεξάνδρου τοῦ Φιλέλληνος βασιλέως τῆς Μακεδονίας ὡς Ἑλλήνος ἐν Ὀλυμπίᾳ. Ἐτέρα ὁμοία ἀναγνώρισις τῶν Μακεδόνων ὡς Ἑλλήνων παρέχεται ὑπὸ ἐπιταυριακῆς ἐπιγραφῆς (AE 1925-6 σελ. 76 ἐξ.) ἀναγρα-

δονική και ἐλέγετο και ἐνικῶς: Στέφ. Βυζ. «*Bállla*, πόλις Μακεδονίας... Θεαγένης Μακεδονικοῦς (Fragm. Hist. gr. IV 509,3): Βαλλαίου μεταγαγῶν εἰς τὸν νῦν λεγόμενον Πύθιον τόπον». Τὸ ἐνταῦθα ὀνομαζόμενον Πύθιον τοποθετεῖται περὶ τὰ 15 χιλιόμετρα πρὸς ἀνατολὰς τοῦ χανίου τοῦ Κατζηζῶγα ὑπὸ τὸ χωρίον Σέλος, ἐνθα ἀρχαῖον τεῖχος, οὕτως, ὥστε, ἂν ὁ Θεαγένης δὲν μαρτυρῇ περὶ μακρινῆς τιος μεταγωγῆς ἢ μετατοπίσεως Βαλλαίων τινῶν ἢ τῶν Βαλλαίων πρὸς οἰκισιν τοῦ τόπου, ὅστις ἔπειτα ἐλέγετο Πύθιον, πρέπει ἐγγὺς που νὰ ἔκειτο και ἡ Βάλλα. Γενικὴν τινα τούτου πίστωσιν ἔχομεν ἐκ τοῦ Πτολεμαίου 3,13 λέγοντος: «πόλεις δ' εἰσὶν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ μεσόγειοι αἴδε: Πιερίας: Φυλάκῃ, Οὐάλλαι». Αὐτὸ δὲ τοῦτο εἶχεν εἰπεῖ πρότερον ὁ Πλίνιος IV, 17. Οὗτος μνημονεύσας τῶν παραλίων πόλεων τῆς Πιερίας, χωρεῖ πρὸς τὰς μεσογείους: «oppida Pydna, Alorus' Flumen Haliacmon' intus Aloritae, Vallaei, Phylacaei».

Ἐκ τῶν μαρτυριῶν τούτων συνάγεται ὅτι ἡ πόλις Βάλλα, Βάλλαι, ἢ Οὐάλλα, Οὐάλλαι (τὸ ἐθνικὸν Βαλλαῖος, Οὐαλλαῖος) ἐλογίζετο ποτε ὡς ἀνήκουσα εἰς τὴν Πιερίαν ὡς και ἡ Φυλάκη¹. Ἡ Φυλάκη τοποθετεῖται εἰς ἀρχαῖον τεῖχος κείμενον ἐπὶ ὄρους περὶ τὰ 7 χιλιόμετρα πρὸς Α ἢ ΒΑ τῶν Σερβίων. Ἄλλὰ τὸ ὄνομα Φυλάκη δηλοῖ, ὅτι ἡ πόλις ἔλαβεν αὐτὴ, ἐπειδὴ ἐφύλασσε σπουδαῖον τι στενόν, τοιοῦτον δ' εἶναι τὸ τοῦ Σαρανταπόρου. Ἐπειδὴ ἡ βορεία ἐκβολὴ τούτου, τὰ «στενὰ τῆς Πόρτας», εὐρίσκονται ἐπτὰ χιλιόμετρα περίπου πρὸς δυσμὰς τῶν Σερβίων, ὁ δὲ χάρτης τοῦ ἑλλ. ἐπιτελείου (1:200 χιλ.) δεικνύει αὐτόθι ἀρχαῖον φρούριον—τὰ παλαιὰ Σέρβια—νομίζω, ὅτι ἐνταῦθα θὰ ἔπρεπε νὰ κεῖται ἡ Φυλάκη· ἀλλὰ δὲν ἰσχυρίζομαι, ἐπειδὴ τοῦτο δὲν εἶναι τὸ ζήτημά μου, και ἀρκοῦμαι εἰς τὸ ὅτι ἡ Φυλάκη τοποθετεῖται κατὰ τὴν βορείαν ἐκβολὴν τοῦ στενοῦ τοῦ Σαρανταπόρου γενικῶς, ἀποτελεῖ δὲ μετὰ τῆς Βάλλας ζεύγος παρά τε τῷ Πτολεμαίῳ και τῷ Πλινίῳ και ἐν ἐγγύτητι ἢ συνεχείᾳ πρὸς τὸν κύριον πυρῆνα τῆς Πιερίας, εἰς ἣν ἀνήκει κατ' ἀμφοτέρους τούτους τοὺς μάρτυρας.

Ἐπειδὴ ὅμως κατὰ τὰνωτέρω ἢ μετατόπισις τῶν Βαλλαίων εἰς τὸ οὕτω οἰκισθὲν Πύθιον ἐντοπίζει ἡμᾶς εἰς τὴν νοτίαν ἐκβολὴν τοῦ αὐτοῦ στενοῦ, ὅπερ ἀρχεται κυρίως

φούσης Θεαρδόκου τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν ἑλληνικαῖς χώραις ἢ πόλεσιν. Ἐν Μακεδονίᾳ ὀρίζεται ὁ βασιλεὺς Περδίκκας (360 π. Χρ.) διὰ τὴν κεντρικὴν Μακεδονίαν και ὁ Μενέλαος Νικάνορος ἐξ Εὐορδίας (Ἐορδίας) διὰ τὴν δυτικὴν, χωρὶς, νομίζω, νὰ σημαίνει τοῦτο, ὅτι ἡ «αὐτόνομος και ὑπῆκοος» Ἐορδία δὲν ὑπήγετο εἰς τὸ κράτος τοῦ Περδίκκα. Εἰς τὸ Πύθιον τῶν Καμβουνίων (Περραιβίας ἢ Πιερίας) ὀρίζεται Θεαρδόκος ὁ Ἐκφαντος Βούπλαγος.

¹ Εἶναι πιθανόν, ὅτι, καθὼς τὸ Πύθιον, οὕτω και ἡ Βάλλα θὰ ἀνήκεν εἰς τὴν Ἐλείμιαν περὶ τὸ 220 π. Χ. BCH 1897, 112 = Gr. Dial. Inschr. 2765. πρβλ. *Annual Br. School* 1910-11 σ. 201. BELOCH. Gr. Gesch.³ III, 2, 72 ἐξ.

ὀλίγω βορειότερον τοῦ Χανίου Χατζηζώγα, πείθομαι, ὅτι καὶ ἐν τῷ νῷ τοῦ τε Πλινίου καὶ τοῦ Πτολεμαίου, παρατασσόντων τὴν Βάλλα καὶ τὴν Φυλάκην, ὑπάρχει ἡ ἔννοια τοῦ στενοῦ, εἰς τὰ ἄκρα τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ ἔκειντο αἱ δύο αὐταὶ πόλεις. Πρὸς τοῦτο δ' ἄγει καὶ ἕτερον τεκμήριον. Τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα Βάλλα Βάλλαι (Βαλλαῖοι), πρέπει νὰ εἶχε τὸ ἀρκτικὸν Β κατηγμένον ἐκ δίγαμμα, διότι λατινιστὶ μετεγράφει Valla, Vallaei (καὶ ὄχι Balla ὡς τὸ Βέρροια - Berrhoea) καὶ ἐντεῦθεν Οὐάλλα (ἔθεν βεβαίως* Οὐαλλαῖοι).

Ἄλλ' εἰς τὴν νοτιᾶν ἐκβολὴν τοῦ στενοῦ 7 χιλιομέτρα πρὸς δυσμὰς τοῦ χανίου Χατζηζώγα εἶτε 20 χλμ. πρὸς δυσμὰς τοῦ Πυθίου κεῖται τὸ χωρίον Βουβάλα, πλησίον τοῦ ὁποίου κεῖται ἀρχαῖον τεῖχος «Παλαίκαστρο», ἔνθα εὐρέθησαν καὶ ἐπιγραφαί, ὧν μία τῶν πρὸ τοῦ 300 χρόνων (Πρακτικὰ Α. Ε. 1914, 194, 196. Α. Εφ. 1913, 173, 179. πρβλ. 153). Τὸ ὄνομα ὅμως Βουβάλα, ἐν χώρᾳ μὴ τρεφούσῃ βουβάλους, εἶναι νομίζω αὐτὸ τοῦτο τὸ Οὐάλλα, προελθὸν ἢ κατὰ παρετυμολογίαν ἢ κατὰ συμφυρμὸν τῶν δύο παλαιῶν τύπων ἐν τῷ μακρῷ χρόνῳ καὶ ὑπὸ ξενικῆν ἐπὶ αἰῶνας διοίκησιν.

Ἄνωτέρω εἶπον, ὅτι ἐκ τοῦ λατινικοῦ Va προέκυψε τὸ ἑλληνικὸν Οὐα (πρβλ. Calvinus - Καλουῖνος κ.τ. Ὑπάρχουσιν ὅμως παλαιὰ παραδείγματα, καθ' ἃ τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα ἐπῆλθε καὶ ἐκ τοῦ F. π. χ. Φαξός, Ὁαξος (παρὰ τὸ Ἀξός), Φιλεὺς - Οὐιλεὺς (παρὰ τὸ Δεύς), Φαλιδιος - Οὐαλιδιος (παρὰ τὸ Ἀλιδιος Collitz - Bechtel, *Dialectinschr.* 5313 στ. 174 γ, 182 α καὶ σελ. 513). Δὲν γνωρίζω τί θὰ εἴπωσιν οἱ γλωσσολόγοι, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ *Fάλλα μετεγράφη Βάλλα ἤδη κατὰ τὸν 5^{ον} αἰ. π. Χ., νομίζω, ὅτι τὸ Οὐάλλα προῆλθεν ἐκ τοῦ λατινικοῦ Valla εἰ καὶ δὲν ἔννοῶ πῶς οἱ λατῖνοι μετέγραψαν Valla, ἐν ᾧ ἀπὸ τοῦ 5 αἰ. εἶχεν ἐκνικήσει ὁ τύπος Βάλλα. Ἡ μήπως συνυπῆρχον ἀμφότεροι, ὥστε νὰ ἐπέλθῃ ὁ συμφυρμὸς Βουβάλλα;

Κατὰ τ' ἀνωτέρω, οὔτε ἡ Βάλλα δύναται νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὴν Παλατίτσαν (Heuzey *Le mont Olympe* 189, 202) οὔτε τὸ κάστρον τῆς Βουβάλας μένει διαθέσιμον πρὸς τοποθέτησιν ἄλλης τινὸς πόλεως ὡς ἡ Ἀζωρος (*Annual of the Br. School* 1910-11, 201. Πρακτ. τ. Α. Ε. 1914 205) ἢ ἡ Δολίχη. Ἄν δὲ διὰ ταύτης τῆς τοποθετήσεως τῆς Βάλλας μειοῦται ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀναγκαίων τειχῶν πρὸς τοποθέτησιν τῶν πόλεων τῆς Περραιβικῆς Τριπολίτιδος, ὑπομιμνήσκομεν, ὅτι ὑπάρχουσι Πρακτικὰ ἔ. ἄ. 188 ἐξ.) τὰ τεῖχη μεταξὺ Βουβάλας καὶ Λακκοῦδι, τὸ τῆς Βούρμπας (αὐτ. σ. 190, 163), τὸ παρὰ τὸ χάνι Χατζηζώγου (αὐτ. 197), τὸ Καστρι παρὰ τὴν Δούχλισταν (αὐτ. 205), τὸ παρὰ τὸ Σέλος (αὐτ. 205), ἕτερόν τι (αὐτ. σ. 206)—ἂν πάντα εἶναι ὀρθῶς ἠκριβωμένα—ὥστε νὰ ἔχωμεν ἀφθονίαν.

Ἄλλ' ἂν ἡ Βουβάλα ἐπέχη τὴν θέσιν τῆς Βάλλας, τότε ἔχομεν ὄντως ταύτην φρουρὸν ἐγγύτατα πρὸς τὸ νότιον στόμιον τοῦ στενοῦ τοῦ Σαρανταπόρου ἀρχομένου

κυρίως ὀλίγω βορειότερον τοῦ μνημονευθέντος χανίου. Εἶτε δὲ διότι ἡ ὁδὸς πρὸς τὸ στενὸν διήρχετό ποτε διὰ τῆς Βάλλας, εἶτε διότι αὕτη εἶχε τὴν ἄμεσον φύλαξιν αὐτοῦ, εὐκόλως ἠδύνατο νὰ προέλθῃ ὁ συνδυασμὸς τῆς Βάλλας καὶ τῶν στενωῶν, ὥστε νὰ ὀνομασθῶσι ταῦτα τῆς Βάλλας στενά, Βαλλάστενα, (πρβλ. Διὸς ὄρος, Διόσορος - Διοσορείτης Δαρείου κώμη - Δαρειουκωμήτης κ.τ.τ. Διὸς κοῦροι, Διόσκουροι, Διοσκουρίδης), ὅθεν τὸ Βαλλάστενα, Vallastena, ὅπερ παρὰ Λιβίω ἐφθάρη ὀπωσδήποτε (ὑπὸ τῶν ἀντιγραφέων;) εἰς Vol(l)ustana. Ὡστε τὸ ἀληθὲς ὄνομα ἦτο Βάλλας στενά καὶ εἶχε δοθῆ ὑπ' ἀνθρώπων βλεπόντων τὰ στενά ἀπὸ νότου.